

RECENZIE / REVIEWS

Křišťuf, Petr – Turek, Jan a kol.: Arény předků. Posvátno a rituály na počátku eneolitu / Ancestral Arenas. Cult and Ritual at the beginning of the Eneolithic Period. Plzeň 2019. 344 strán. ISBN 978-80-261-0851-1.

Recenzovaná publikácia v autorstve kolektívu P. Křišťuf, J. Turek, M. Gojda, K. Rejšek (†), L. Rytíř, O. Švejcár a V. Vranová je výstupom vedeckého projektu Grantové agentury České republiky “Časne eneolitická príkopová ohrazení: interpretace jejich účelu a společenského významu”, realizovaného v rokoch 2015 – 2017. Kniha vyšla vo vydavateľstve Západočeskej univerzity v Plzni v roku 2019. Prezentuje výsledky teoretického výskumu fenoménu pravekých priekopových ohrazení v počiatkoch eneolitu, v druhej polovici 5. tisícročia BC, pričom základom práce sú vyhodnotenia terénnych výskumov piatich archeologických lokalít s priekopovými areálmi z územia Českej republiky: Kly, Vrbno a Vliněves (okr. Mělník), Chleby (okr. Nymburk), Jenštejn (okr. Praha-východ) a Trubín (okr. Beroun), s prezentáciou získaných dát a metodiky terénneho výskumu.

Publikácia je venovaná téme post-rondelovej architektúry, priekopových objektov a areálov, ktoré boli nielen súčasťou kultúrnej krajiny, ale ich výstavba a funkcia patrili k dôležitým javom pravekej spoločnosti. Archeológia druhej polovice 20. storočia sa koncentrovala najmä na identifikovanie a interpretáciu fenoménu neolitických rondelov (najnovšie s najnovšími výsledkami Řídký *et al.* 2018) zo začiatku 5. tisícročia BC, no nasledujúce desaťročia výskumu potvrdzujú, že rondely neboli jedinými výnimočnými monumentálnymi objektami v európskom staršom praveku. Stavba podobných veľkorozmerných hlinito-drevených, zriedkavo aj kamenných architektúr bola živou súčasťou európskych pravekých spoločností aj nasledujúce dlhé storočia, zdá sa, že opakovane až do staršej doby bronzovej na území Európy a pokračovala aj v iných úsekoch mladšieho praveku. Súčasný výskum má za cieľ aplikovať také výskumné metódy, ktoré by nás priblížili k objektívnej interpretácii existencie takýchto priekopových objektov v kontexte života konkrétnych minulých spoločností.

Autori sa venujú obdobiu počiatkov eneolitu, kedy vzťahy formované v post-lineárnom období dosahujú novú kvalitatívnu úroveň. Vtedy evidujeme existenciu ďalších areálov s viacnásobnými priekopami a to najmä na území západne od Karpatského oblúka. Záujem o túto tému bol vyvolaný novými a postupne pribúdajúcimi „nerondelovými“ typmi líniových objektov na území Českej republiky. K prvým objektom patril už v súčasnosti známy nález v obci Kly blízko sútoku Labe a Vltavy (Gojda – Dreslerová – Foster *et al.* 2002), objavený v roku 1997.

Publikácia je rozdelená do troch plynulo prepojených častí, od prehľadových syntetizujúcich kapitol o eneolitickej spoločnosti a relatívno-chronologickej situácii v počiatkoch eneolitu na území Čiech, okrajovo na Morave, až po analytické state venované rituálom, pohrebnému rítu a symbolike s doplnením o materiálnu kultúru. Tieto state sú dôležitým úvodom do problematiky včasnoeneolitických ohrazení, ich symboliky a funkcie pre spoločnosť. Dovolím si vsunúť poznámku, tak ako aj autori v samotnej publikácii, že čitateľovi je ponúknuté možné riešenie hneď v prvom texte publikácie (s. 3) s lakonickým názvom „Komentář k obálce“. Tu na živom a známom príklade Strahovského štadióna v Prahe zobrazenom na obálke, stavby 20. storočia, sú ilustrované premeny formy a úloh tejto stavby. Považujem to za vydarenú konkretizáciu približujúcu správanie a aktivity ľudí aplikovateľnú, s určitými limitmi, aj pre pravekú minulosť. Autori zároveň týmto podávajú vysvetlenie hlavného názvu celej publikácie – arény predkov.

Prvá časť (Kap. 2. *Společnost a kulturní změny na konci 5. tis. př. Kr. ve střední Evropě*) je úvodom do problematiky spoločnosti v závere neolitu a na začiatku eneolitu a oboznamuje čitateľa o spoločensko-ekonomickej situácii a inováciách v tomto období praveku. Podľa uvedeného zámeru autorov je text rozsahom a štýlom adresovaný širšej odbornej i laickej verejnosti a študentom, čím ich pripravuje na pochopenie nasledujúcich častí, ktoré využívajú náročnejšiu vedeckú argumentáciu a dokumentujú archeologické nálezové situácie a metodiku výskumu. Text sa stručne venuje všetkým dôležitým témam, sledujúc ich počiatky spätne až k neolitizácii (napr. produkcia a spracovanie mlieka). Z edukačného pohľadu by bolo vhodné zaradiť časovú os začínajúcu aspoň starým neolitom, doplnenú napríklad o zobrazenia vybraných vonkajších znakov a ich premien v čase (napr. architektúra, ohrazenia, hroby, mohyly a i.), ako aj mapu Európy zachytávajúcu archeologický kultúrny obraz v sledovanom období s vyznačeným hlavným zá-

ujmovým územím.

Ďalšia časť (Kap. 3. *Počátek eneolitu v Čechách*) je venovaná prehľadu jednotlivých archeologických kultúr v Čechách, opierajúc sa o školu E. Neustupného, z ktorej časť autorov vedecky vyrástla. Je prezentovaný súčasný stav výskumu vychádzajúc z vlastných publikovaných vedeckých štúdií a prednášok (P. Krišťuf). V podkapitole o absolútnej chronológii by bolo do budúca prínosné uvádzať v tabuľkách aj typy vzoriek a v prípade ľudských kostí aj bližšie antropologické určenie, ak je k dispozícii. Tieto údaje sú dôležité pre selekciu vzoriek s vysokým štandardom chronometrickej hygieny a tým pre ďalšiu prácu s ¹⁴C dátami (napr. *Mellnerová Šuteková, J. – Barta, P. et al. 2013*). Informačne bohatou a prehľadnou je kapitola 4. *Posvátno a rituály časného eneolitu*, v ktorej autori P. Krišťuf a J. Turek pracujú s vlastnými vedeckými výsledkami, ponúkajú mnoho námetov na diskusiu a možné riešenia ilustrujú viacerými etnografickými paralelami, čím dopĺňajú mozaiku poznatkov spojených s kultúrnymi javmi v európskom eneolitickom prostredí.

Za vedecky najpodstatnejšiu analytickú časť publikácie považujem kapitolu 5. *Časné eneolitické obrazení*. V úvode ponúkajú autori prehľad priekopových štruktúr, ohradení v stredoeurópskom kontexte od ich počiatkov s výberom najznámejších súvekých areálov z územia dnešného Nemecka v čase michelsberskej kultúry (nápomocná by bola prehľadne zostavená syntéza s rekonštrukciami architektúry Erdwerkov, *Jungsteinzeit im Umbruch 2010*).

V podkapitole 5. 4. *Časné eneolitické obrazení v Čechách*, ktorá je jadrom publikácie, ponúka kolektív autorov výsledky terénnych výskumov šiestich nálezísk z Čiech, ktorých existencia je datovaná do predmetného staro- (včasno) eneolitického obdobia a boli realizované v rámci vyššie uvedeného projektu. Publikáciu dopĺňa podkapitola o diaľkovom prieskume (M. Gojda) a jeho využití v archeológii i pri výskume pravekých ohradení. Za veľmi prínosné pre ostatný terénny výskum hodnotím aplikovanie a tým i overenie technických možností a výpovednej hodnoty konkrétnych metodík v teréne (napr. pedochemické analýzy pôdnych vzoriek vo Vrbne, Klech), revízny výskum (geofyzikálne merania a pokračujúca sondáž v Klech), detailná stratigrafia a dokumentácia rezov priekopami a i. Prezentovaná metodika výskumu a nastolené hypotézy predstavujú východisko pre ďalšie terénne výskumy, ktoré budú z dôvodu narastajúceho nedeštruktívneho prieskumu na oboch stranách Západných Karpát určite pribúdať.

Recenzovaná kolektívna monografia osloví svojím spracovaním široké publikum čitateľov a zároveň vďaka publikovaným výsledkom a dokumentácii z terénnych výskumov je dôležitým metodickým východiskom pre výskum priekop a ohradení.

Bibliografia

Gojda, M. – Dreslerová, D. – Foster, P. et al. 2002: Velké pravěké ohrazení v Klech (okr. Mělník). Využití nedestruktivních metod výzkumu k poznání nového typu areálu. *Archeologické rozhledy* 54-2, 371–430.

Jungsteinzeit im Umbruch, 2010: Badisches Landesmuseum Karlsruhe (eds.): Jungsteinzeit im Umbruch: die ‚Michelsberger Kultur‘ und Mitteleuropa vor 6000 Jahren. Karlsruhe.

Mellnerová Šuteková, J. – Barta, P. et al. 2013: Focused on the Baden period chronometry versus relative chronology of cultural development of Central Europe in 4th – 3rd millennium B.C. In: Abstract book. Methods of Absolute Chronology. 11th International Conference, 15–18th May 2013, Gliwice/Podlesice, Poland. Abstracts and Programme, 171–172.

Řídký, J. et al. 2018: Big Men or Chiefs?: Rondel Builders of Neolithic Europe. Oxbow Books.

Jana Mellnerová Šuteková

Jenčík, Peter – Staneková, Zuzana (ed.): Hradiská – svedkovia dávnych čias II. Dolná Mariková 2019. 235 strán. ISBN 978-80-973032-2-8.

Po úspechu prvého dielu zborníka Hradiská – Svedkovia dávnych čias (Jenčík – Strubár 2015) bolo zrealizované aj vydanie jeho pokračovania. Zborník Hradiská – svedkovia dávnych čias II je viazaný v pevnej väzbe a je v ňom uverejnených 14 príspevkov rôzneho rozsahu. Čiernobiele obrázky a tabuľky sú súčasťou textov. Oba zborníky boli vydané z iniciatívy členov Občianskeho združenia Hradiská (OZ). V stanovách OZ je okrem iného uvedené, že organizácia si dáva za cieľ aj „*znovuobjavovanie starých hradísk na Slovensku v očiach verejnosti a tiež spolupracuje s odbornou a laickou verejnosťou pri napĺňaní cieľov občianskeho združenia*“ (Jenčík 2012). Obsah zborníka je obrazom ich prístupu.

Zborník vznikol zo spoločnej iniciatívy laickej i odbornej verejnosti. Autormi príspevkov sú archeológovia z rôznych slovenských i zahraničných inštitúcií. Zborník bol recenzovaný.

Hradiská II. by mohli byť vstupnou bránou do témy osídľovania výšinných a opevnených polôh pre laikov. Túto myšlienku uvádza jeden zo zostavovateľov inými slovami aj v predslove. Obsah a hlavne forma príspevkov býva štandardne určená jeho čitateľmi a preto by som predpokladala, že sa práve týmto faktorom budú riadiť prispievatelia. Zrozumiteľná forma však v tomto prípade nebola dodržaná v celom zborníku. Ako odborník rozumie laickému textu, tak laik nemusí rozumieť odbornému textu. Mnohí autori to však zvládli. Ich príspevok je určený pre odbornú verejnosť, napísaný však „ľudskou rečou“...

Obsahovo sú jednotlivé príspevky rôznorodé a skôr ako témou „hradiská“ by bolo pre nich vhodnejšie prepojiť ich časovým horizontom. Niektoré príspevky totiž majú s názvom zborníka totožné len to, že opisovanú problematiku môžeme zaradiť do obdobia včasného stredoveku. V tomto neznižujem obsah a formu príspevkov, len ich hodnotím z hľadiska názvu a zamerania zborníka.

Príspevky môžeme rozdeliť na dve kategórie:

1. Regionálny charakter – Detailné spracovanie konkrétnej lokality alebo nálezov či nálezov a jej úloha v blízkom priestore s presahmi do širšieho regiónu. Do tejto kategórie spadajú väčšina príspevkov (11).
2. Prehľadový príspevok venovaný téme súvisiacej s hradiskami, resp. včasného stredoveku alebo dokonca až fenoménu danej doby.

Prvým príspevkom je predstavenie opevnení v okolí Zvolena. V príspevku *Fortifikácie na sútoku Hrona a Slatiny* od N. Beljaka Pažinovej a J. Beljaka sú opísané opevnené polohy zo Zvolena a blízkeho okolia. Zoraďujú ich chronologicky, funkčne i priestorovo. Článok je prínosom k poznaniu regiónu a jazykom je prístupný aj širokej verejnosti.

K nálezom z lokalít v Malých Karpatoch v príspevku *Včasnostredoveké nálezky z malokarpatských opevnených polôh Dračí hrádok a Okopanec a Hromadný nález kovani z Modry* sa vyjadrujú autori Z. Farkaš a V. Turčan, obaja pôsobiaci v regióne. Dračí hrádok bol asi strážnou polohou na ceste menšieho významu prechádzajúcej cez Malé Karpaty (Slivka – Plaček 1986; Farkaš – Prášek 1995). Funkcia opevnenia na Okopanci zatiaľ nie je objasnená a tretí spomenutý nález je zatiaľ bez bližšieho kontextu. V príspevku autori predstavili hlavne samotné nálezky. Čitateľom tak nepriamo ukazujú, že aj samostatný nález, bez očividného kontextu k archeologickej lokalite, má pre nás význam.

Osídlenie alebo využitie jaskýň na exponovaných miestach pretrvávajú aj v historických dobách a jednou z potvrdených lokalít je Dúpnica v katastri obce Liptovské Matiašovce. *Okolie jaskyne Dúpnica ako súčasť sídliskovej aglomerácie výšinných polôh stredného Liptova* je prehľadový príspevok, kde ťažiskom záujmu je uvedená jaskyňa a autori M. Furman a Z. Šimková jej osídlenie logicky prepájajú s okolím. Ako veľký prínos hodnotím aj prehľad predchádzajúceho bádania v jaskyni. Podobný prístup je u Martina Furmana bežný napr. v prehľadovej publikácii o liptovských opevneniach (Furman 2016).

„Severský“ *brot šípu z Divinky* od M. Holeščáka je rozsahom kratší, ale obsahom výstižný príspevok, ktorý jasne a vecne informuje o náleze strelky šípu. S jasnou argumentáciou sa vymedzuje proti ustáleným názorom a prináša otázku do diskusie. Pre amatérov-zanietencov upozorňuje na fakt, že aj drobné rozdiely v nálezoch môžu priniesť zásadné poznatky.

Príspevok T. Michalíka *Počiatky Trenčianskeho hradu* veľmi jasnou formou udáva prehľad vývoja osídlenia a taktiež aj jeho funkciu v regióne. Pre široké spektrum čitateľov je dobrým informačným zdrojom k hradu a jeho blízkeho okolia.

Príspevok *Hradisko Mala Kopanja vo včasnom stredoveku* od autorov I. Prochnenko, M. Žilenco a V. Moizhes (Užho-

rodská národná univerzita) je dobrý prehľadový príspevok, kde na príklade uvedenej lokality sú zhrnuté aktuálne poznatky o slovanskom osídlení Zakarpatskej oblasti. Pri vydávaní ďalšej publikácie odporúčam zostavovateľom informovať autorov o farebnosti obrázkov, aby autori tomu mohli prispôsobiť text. Autori by potom nezvolili priame odvolanie sa na obrázok, ale farebnosť by definovali iným spôsobom.

Mimo obdobia včasnოსlovanského osídlenia sa nachádza príspevok od Z. Stanekovej *Nepoznaný nález brobu pr-
zeworského bojovníka? Revízne spracovanie náleзов z doby laténskej a rímskej z Varína (okr. Žilina)* obsahuje okrem iného odkaz na zmenu názoru funkcie vyvýšenej polohy v intraviláne obce a poukazuje aj na iné dôležité nálezy. Na príklade nálezu z Varína je preukázaný význam revíznych výskumov s využitím aktuálnych poznatkov.

P. Jelínek, T. Lieskovský a M. Sládok sú autormi príspevku *Výšinné sídlisko v polobe Vápenice v Malých Karpatoch (k. ú. Dolné Orešany)*. Prinášajú prvé správy o potenciálnej strážnej polohe v povodí rieky Parnej. Dôvodom pre realizáciu výskumu bol podnet OZ. Členovia združenia pôvodne mali záujem na nájdení lokality, z ktorej by mohol pochádzať nález depotu keltských mincí (*Fröhlich 2012–2013*). Niekoľkokrát zopakovaný prieskum lokality a zameranie náleзов boli realizované v spolupráci s OZ. Aktivita nadšencov v tomto prípade bola prínosom aj pre odborníkov.

Príspevok M. Kvietka *Nová lokalita z doby laténskej v Priehode (okr. Banská Bystrica) a jej postavenie v štruktúre osídlenia horného Pohronia* obsahuje hlavne prvé výsledky archeologického výskumu. Opisuje podrobne výsledky výkopových prác, nálezy a analógie k nim a tiež aj zaradenie lokality v širšom priestore regiónu. Lokalita sa javí ako málo narušená neodbornými zásahmi a poskytuje tak v dnešnom čase možnosť rozsiahlejšieho výskumu aj s dosiahnuteľnými výsledkami. V príspevku je však použitá forma vhodná skôr do odborného periodika. Je tu uvedených množstvo analógií, často z rozličných regiónov a prostredia, detailné popisy archeologických sond. Všetky tieto detaily môžu pre laikov vyznieť máľúco. Záverom k tomuto príspevku musím dodať, že lokalita nie je až taká nová. Príspevok je bez zopár vynechaných odstavcov publikovaný v totožnom znení v staršom ročníku Zborníka SNM – Archeológia (*Kvietok 2015*).

P. Schreiber v skratke predstavuje lokalitu v príspevku *Šimunki-Široká – archeologické nálezisko v Dolnej Marikovej*. Lokalita sa nachádza v katastri obce, kde sídli OZ a preto je pod drobnohľadom. Na hradisku sa priebežne vykonávajú archeologické práce a aj v príspevku sú zahrnuté výsledky z posledného výskumu (*Schreiber 2016*). Príspevok je trochu strohý, niektoré citácie a poznámky pod čiarou sú neprehľadné. Práve „domovská“ lokalita iniciatívnych členov združenia by si zaslúžila viac pozornosti a väčší priestor v ich vlastnom zborníku.

Témou pochovávaní sa v zborníku zaoberajú autori dvoch príspevkov. Konkrétne *Štruktúra veľkomoravského hradskeho mesta Nitrava na základe pochovávaní* od M. Hanuliaka a *Pochovávanie v dlhom 9. storočí v čase hradskeho. Alebo o čom nám môžu vypovedať broby* od H. Chorvátovej. Oba príspevky majú zrozumiteľnú formu a ponúkajú ako celkový pohľad na tému s reflexiou na súčasný stav bádania, tak aj pochovávanie na konkrétnej polohe. Hradiská však nie sú fenoménom iba včasnostredovekého obdobia a pokiaľ zostavovatelia chceli pridať aj príspevky o pohrebnom ríte, tak mohli zahrnúť aj pravek.

Názov príspevku M. Müllerovej *Depoty so železnými predmetmi z včasnostredovekých slovenských hradske a ich možná interpretácia* je presnou charakterizáciou obsahu. Autorke v niektorých pasážach uniklo, že čitateľom bude aj laik, mnohé termíny mimo archeológie, hlavne z oblasti štatistických postupov, by si žiadali aspoň drobné vysvetlenie, napr. v poznámke pod čiarou. V príspevku bolo načrtnutých mnoho tém (samotné depoty, ich analýza, štatistické postupy, ekonomické ukazatele na Veľkej Morave a i.) na úkor čoho mi prekáža nekonzistentnosť textu. Podkladom pre príspevok bola očividne iná práca väčšieho rozsahu, čo spôsobilo rozbitie formy. Pri tvrdení „Zánik Veľkej Moravy by mohol výrazne súvisieť so vznikom depotov na hradiskách“ (s. 176) by som doplnila dôkaz napr. vo forme datovania depotov, ktoré v tomto texte chýbajú, alebo prípadnú citáciu.

Téma depotov, ako hromadných náleзов, je fascinujúca a ľudom archeologické nálezy evokujú poklady, ako autorka sama uvádza (s. 165). Takže je určite správne, že má zastúpenie v zborníku.

Zborník uzatvára príspevok P. Šalkovského *K územným „zoskupeniam“ slovanských hradske vo včasnom stredoveku*. Autor namiesto zaužívaného termínu „hradisko“ používa „hrad“. Dôvod tejto zmeny argumentuje okrem iného názvami mnohých lokalít z obdobia 6./7. st. až 10./11. st. (*Šalkovský 2015, 7*). Vyčleňuje niekoľko zoskupení hradske z územia Slovenska, pri ktorých určuje, či mohlo ísť o kooperujúci komplex viacerých sídlisk s rôznymi alebo podobnými funkciami. Pridáva aj príklady zo zahraničia a tak podáva čitateľom možnosť zamyslieť sa nad sídelnými štruktúrami aj zo súčasného pohľadu.

Občianska iniciatíva v spojení s odborníkmi a prezentácia dosiahnutých výsledkov je cesta, akou zostane minu-

lost' dedičstvom pre nás všetkých. Osveta vo vede, podávanie informácií zrozumiteľnou a zaujímavou formou je to, čo je nutné robiť. Počas tvorenia a publikovania sa zamýšľať nad tým, pre koho je text určený. Aby „vedec“ bol braný ako pochopené povolanie, ktoré si zaslúži svoje miesto v spoločnosti a nielen počas kríz. Vydanie zborníka hodnotím ako pozitívny ťah a verím v jeho ďalšie pokračovanie.

Bibliografia

Farkaš, Z. – Práček, K. 1995: Zisťovací výskum Dračieho hrádka pri Borinke. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku 1994, 41.

Fröhlich, J. 2012–2013: Nález keltských mincí z Horných Orešian-Majdánu na Slovensku. Numismatický zborník 27/1, 9–32.

Jenčík, P. 2012: Občianske združenie hradiská [online]. Občianske združenie hradiská. [31.3.2020]. Prístupné na <http://hradiska333.blogspot.com/2012/10/obcianske-zdruzenie-hradiska.html>

Jenčík, P. – Struhár, V. (ed.) 2015: Hradiská – Svedkovia dávných čias. Dolná Mariková.

Kvietok, M. 2015: Nová lokalita z doby laténskej v Priechode (okr. Banská Bystrica) a jej postavenie v štruktúre osídlenia horného Pohronia. Zborník Slovenského národného múzea CIX, Archeológia 25, 171–191.

Schreiber, P. 2016: Dolná Mariková – Široká (archeologický výskum 2016) [online]. Hradiská. [5.4.2020]. Prístupné na <http://www.hradiska.sk/2016/12/p-schreiber-dolna-marikova-siroka.html>

Slivka, M. – Plaček, M. 1986: Dračí hrádok pri Borinke a jeho funkcia. Pamiatky a príroda 15, 94–99.

Šalkovský, P. 2015: Hrady západných Slovanov. Nitra.

Lenka Pechová

<https://doi.org/10.46283/musarch.2020.1.09>